

Utassy Józsefné

Versekbe fonódott élet – négy tételben

I. tétel

Az egyetemet egy évvel előttem kezdte meg a Bükk-szenterzsébetről származó Utassy József. A már jelentős költők közül sokan magyar-népművelés szakon tanultak, mint Mezey Kati, Oláh János, Kiss Benedek, és még sorolhatnám. Itt ismerkedtem meg Utassy Józseffel. Úgy került a csoportunkba, hogy nem járt be az előadásokra, és az előző félévét nem ismerték el. Így évet kellett ismételnie. A következő félévet nálunk kezdte. Azt szoktam mondani neki, hogy lebuktál hozzánk – nem túlságosan örült neki. Addig is hallottam róla, tudtam, hogy egy olyan ember, aki nagyon kilóg a sorból, mindezzel együtt végtelenül szimpatikus volt. A barátság szent volt számára, élete utolsó napjáig. Azok a barátságok, amiket ott kötöttünk, még fél évszázad után is élnek.

Az egyetem után, 1969-ben összeházasodtunk, és nemsokára megszületett a fiunk, József.

Úgy döntöttünk, hogy szülőfalujában, Bükk-szenterzsébeten fogunk élni. El is kezdtem dolgozni az iskolában, mellette a művelődési ház vezetője voltam. Aztán lassan kiderült, hogy lehetetlenség Dzsó édesanyjával együtt élni. Azt gondoltam, hogy ő is olyan édesanya, mint az enyém, és a körülöttem élők, de ő ezen a területen csúfosan megbukott.

Dzsó tudta, hogy az édesanyja nagyon rendszertelenül él, de azt remélte, ha család, unoka veszi körül, változtat az életmódján. Ambivalens érzései voltak édesanyjával szemben. Gyönyörűen, nagy szeretettel tudott írni róla. Gondolataiban, képzeletében idealizálta, de nagyon gyorsan elmúlt a varázs, az iránta érzett melegség.

Másfél éves volt, amikor hadiárva lett.

Az Utassy Vadász családból édesapjával egy időben az öccse is a fronton volt. Hosszú ideig semmit nem tudtak egymásról. Egy alkalommal a két csapatotestet – ahol külön-külön szolgáltak – összevonták egy újabb ütközetre készülve. Amikor ez kiderült, a katonák mind azon mesterkedtek, hogy a két testvér találkozhasson, ha csak egy pillanatra is. Közel voltak már, a teherautókról integettek egymásnak, leugrottak a kocsikról, futottak egymás felé. Akkor egy német tiszt közéjük állt, és puskatussal verte őket. Soha többé nem találkoztak.

Apja a doni visszavonuláskor kapott sérülésébe halt bele.

Hiánya, az árvaság gyötrelme Dzsó költészetének alapmotívuma lett.

„Látomásos Ősöm:
káprázat havának,
havak tengerének
szalajtott katonám!

Sisakország fia:
patron pro patria,
csurom piros csatám!

Istenre esküszik,
s Pilátus piacán
harmincezüstködik
rongy bajtársad: Hazám!

Légy pogány, keresztény:
ott függsz a távcsöves
puskák célkeresztjén,
hajnalok hajnalán!

Bükkszenterzsébeti
senkim, Jézus Krisztus:

Apám, Édesapám!"

Minden évben, amikor névnapja volt a nagyapának, az anyja szépen megfészülte, felöltöztette és elmentek hozzá. Felköszöntötték és ilyenkor a nagyapja mindig elsírta magát. Nem szólt egy szót sem. Nem tudta soha megbocsájtani a menyének, hogy a fia halála után összeállt egy sánta suszterrel. Dzsó szeretett volna közelebb kerülni a nagyapjához, igen-igen vágyott rá, hogy az öreg egyszer elvigye magával az erdőbe. De nem vitte. Nagyon mogorva ember volt. Később, ha az utcán találkoztak véletlenül, köszönt a nagyapjának, az ránézett, elsírta magát és továbbment...

II. tétel

Ez év augusztusától Dzsó szellemi szabadfoglalkozású lett.

Már egyetemi éveink alatt tapasztaltam, hogy a többségünktől milyen nagyon különbözik. Valahogy a későbbi életem során is mindig megtaláltak a sorból kilógó emberek, de gyerekek is. Vonzódtam hozzájuk, vagy ők vonzódtak hozzám?!

A Kilencek költőcsoport – aminek alapító tagja volt – első antológiája 1969 karácsonyára jelent meg, iszonyú nehézségek árán. Két héttel előtte jött ki az ő első kötete: *Tüzem, lobogóm!* címmel. Óriási volt a fogadtatása! Ugyanakkor felkeltette a hatalom gyanakvását. Háborús árvaságról mert írni, és arról, hogy „lopnak a bőség kosarából!” Hallgatásra ítélték.

Nyolc év múlva jelenhetett meg második kötete, a *Csillagok árvája*. Csakhogy ő ezalatt lelkiileg, idegileg teljesen összeomlott! Pszichés betegsége, a mániás depresszió, elkísérte élete végéig. Négy évig éltünk hárman háromfelé, s mire „összeterelte kis családját” – ahogy írta, akkorra megtámadta a betegség. Ilyenkor nagyon agresszív volt, bár viszonylag egészségesen is szélsőséges hangulatváltozásai voltak. Határszélről határszélre. Nagyon morózus és csupa szeretet.

Édesapám apapótló volt számára. Szoros kötődés és kölcsönös tisztelet alakult ki köztük. Soha nem tudta letegezni, pedig ez volt a legtermészetesebb társalgási mód számára.

Két ember volt, akit egész életében magázott: Nagy László és édesapám. Nagy László már az első találkozásukkor felajánlotta a tegeződést, de a nagy tisztelettől ezt nem tudta megtenni. Így hát kölcsönösen magázódtak.

Édesanyámban megtalálta az idealizált anyaképet. Látszólag ellentmond, de úgy jelentkezett ez nála, hogy nem tudta elfogadni azt a jóságot, azt a természetességet, ami anyámat és általában az anyákat jellemzi. Az anyukám rendkívül mozgékony volt és élénk észjárású, mondta, amit gondolt. Dzsó meg ült, nézelődött, merengett, tűnődött – dolgozott.

Anyukám ezt tétlenségnek gondolta, és biztatta, hogy „Öltözz fel és menj, sétálj egyet!” Akkor ezen két perc alatt jól összevesztek. Aztán kisvártatva odasündörgött anyukámhoz a tűzhelyhez, persze köpenyben, és megkérdezte: „Na, akkor mennyi rántást teszel a főzelékbe?” Érdekelte is őt a rántás! De szent volt a béke.

Egyszer Dubrovnikban voltunk, kirándultunk a családdal. Álltunk a tengerparton, éppen jött a kikötő felé egy hatalmas hajó. Dzsó odalépett anyukámhoz, átölelte a vállát, és szíve teljes szeretete-

tével azt mondta: „Na, te anyahajó!” Tudtam, hogy ez az a pillanat, amikor mázsás súlytól szabadult meg, helyretevődött benne, hogy ilyen anya is van, meg olyan anya is van.

III. tétel

Betegen is a tökéletesen helyes utat választotta. Ilyen állapotában sem lehetett megvezetni. Tiszteletes hozzáállásán soha, senki kedvéért nem változtatott.

Egy alkalommal meghívtak egy népszerű íróat a lenti könyvtárba. Mi is elmentünk, találkoztunk a vendéggel, beszélgettünk. A könyvtárosokat nagyon szerette, közel érezte őket magához. Leültünk, s mondom neki, képzeld el, nyolcvanezer forintért vállalta a fellépést. Akkor ez a mai értékénél sokkal magasabb volt. Rám nézett, és azt mondta, amint vége van, azonnal megyünk. Utána keresett bennünket az író, de Dzsó olyan haragra gyúlt, hogy látni sem akarta. „Baráti köröm szűk, de engem körülölel” – írta egy alkalommal, kérdésre válaszolva. Képtelenség lenne felsorolni ezt a „szűk” kört, de az időhatárokat is.

Fiatalok, kezdő költők gyakran felkeresték – megmérettetve magukat. Itt is nagyon őszinte volt. Kimondta, hogy te ezt hagyd abba. De ha egyetlen metaforát, erős jelzős szerkezetet talált 10-15 vers között, arra felfigyelt. Nagyon nehezen ült le egyébként levelet írni, de ilyen esetben válaszolt, biztatta, tanácsokat adott a továbblépéshez.

Budapesten szerdánként rendszeresen találkozott akkor még fiatal költőkkel egy lakásunkhoz közeli bisztróban, amit később Ördögfignek nevezett el. A társalgás, sörözgetés mellett komoly munka folyt. Megbeszélték, vitatták egymás verseit, és pengeélesre csiszolták verstani ismereteiket. E körből került ki az a Szikra János költő is, aki idén a Balassi Bálint-emlékkardot kapta.

A sokszor visszatérő betegség megtanított arra, hogy érzékeljem a pillanatot, amikor újra jelentkezik. Nyári vakációnkat töltöttük itthon, Rédcisen, amikor július közepén láttam, hogy baj van. Hogy fogom rávenni arra, hogy a szokottnál egy hónappal korábban kellene visszamennünk Pestre?! Ő maga sosem érzekelte, és el sem fogadta, hogy baj van, hiszen éppen az ítélőképessége betegegett meg. Itthonról felhívtam a kezelőorvosát; szabadságon volt. Mindenképpen mennünk kell! Jól jött egy augusztus 4-i program Pesten, sikerült meggyőzőm, hogy ide el kell mennünk. Már nagyon sürgetett az idő, mert az ideális az lett volna, ha azonnal orvoshoz kerül. Ezt elérni Pesten soha nem lehetett a bürokrácia miatt, miközben a beteg egyre súlyosabb állapotba került, és egyre hosszabb idő kellett a gyógyuláshoz. Léka Géza barátunkat hívtam segítségül. Megkértem, hogy 3-án délután jöjjön fel hozzánk pesti lakásunkra, és együtt próbáljuk meggyőzni, hogy kórházba kell mennie. Orvost közben még itthonról sikerült találnom. Nehéz helyzet volt. Amikor Dzsó azt kezdte mondani, hogy „Most olyan jól érzem magam!”, „Annyi a lendület bennem!” – tudtam, hogy ez az eufória már maga a betegség. Szegény Gézának a homlokán gyűlni kezdtek a verejtékcseppek. Egyszer csak láttam az arcán az elhatározást: bele kell vágni! „Úgy látom, Dzsó, hogy nagyon felhangolt vagy. Elég a gyógyszer, amit szedsz? Nem kéne megpróbálnunk, hogy csak úgy bemegyünk, és megnéznék az orvosok?” És beleegyezett. Mondtam, hogy én ezt napok óta látom, te most megerősítettél. Amíg Gézával beszélgettek, addig én összekészítettem a ruháit, az öcsém le is vitte a kocsiba. Ő mindezt figyelmen kívül hagyta. Mindig csak egy dologra figyelt, de arra nagyon. Hogy mi zajlik körülötte, azt észre sem vette. Nemcsak az írásnál volt ennyire koncentrált, hanem minden más tevékenységben is. Odaértünk a kórházhoz. Kiszálltunk, ő nekidőlt a kerítésnek, várakozott – én nagyon féltem, hogy végül nem fog bemenni –, aztán együtt elindultunk. Behívott bennünket a doktornő, akivel előzőleg mindent megbeszéltem. Számára ismeretlen volt az orvos. Beszélgettünk, s láttam, hogy kezdi a bizalmába fogadni őt Dzsó. A doktornő kérésére felsoroltam a gyógyszereit, 16-ot szedett ekkor. Úgy látja – mondta a doktornő –, hogy néhány gyógyszerét ki kellene cserélni. Ezt viszont csak akkor lehet megtenni, ha néhány napra befekszik a kórházba. Legnagyobb meglepetésemre, azonnal ráállt. Tonnányi kő gördült le a szívemről. Megkönnyebbült a váróban izguló öcsém és Géza is, amint arcomra pillantottak.

Egy másik alkalommal, amikor többen próbáltuk meggyőzni, hogy kezelésre van szüksége, azt

mondta nekem, hogy menjetek haza Apuért, és ha ő azt mondja, hogy be kell mennem, akkor be-megyek. Menjünk már – sürgetett. Nem akkor, amikor a vonat indul, hanem most, rögtön. Négyéves volt kis Jósánk. A Déli pályaudvar környékén lakó Kiss Benedek barátunkhoz szaladtunk fel, hogy kérjünk magunknak egy kabátot, mert még erre sem hagyott időt. Útravalót is készítették nekünk, így indultunk nyomban Rédcésre. Közel hét órás út, csak oda. Másnap mentünk vissza Pestre apuval és kisfiammal. Este fél 11-kor értünk be a lakásba. Már délután 3 óra körül feljött hozzá Kovács István barátunk, a házban lakó volt gimnazista osztálytársával együtt, aki pszichiáter lett. Ketten próbálták meggyőzni, sikertelenül. Amikor beléptünk, így érvelt éppen az orvos: „Benned tűz ég, de nem a kohók tüze, ami értéket állít elő, hanem erdőtűz, ami pusztít és letarol.” Semmi köszönés, üdvözlés, csak odaállt apu elé, és azt kérdezte: „Apu! Maga szerint is bolond vagyok?” „Nem, fiam, csak azt látom, hogy egy kicsit meg kellene pihened.” Se szó, se beszéd, ment a fogkeféért (a többit sikerült összekészíttetniük velem), és mondta: „Akkor most hívjátok a mentőt!”

Nehéz helyzeteimben mindig számíthattam családuknak Pesten élő tagjaira, unokatestvéreimre és barátainkra. Ez hihetetlen erőt adott nekem.

A legkeservesebb azonban az volt, amikor utolsó pesti kórházi kezelése közben azt mondta az orvos, hogy nem vihetem haza, gondozás alá kell helyezni. Büntetőjogi felelősségem, mivelhogy egy pillanatra sem szabad magára hagyni. Ebben is nagyon sokan próbáltak segíteni. Léka Géza barátunkkal elmentünk néhány szociális intézménybe. Volt olyan, ahova be sem léptünk, volt olyan, ahonnan hátrafelé jöttünk ki, volt olyan, ahol egy szobában nyolcan voltak – ágyon kívül semmi más nem volt –, és elviselhetetlenül bűdös. Nagyon letörtünk. Aztán megnéztem egy újonnan épült intézetet. Emberi körülmények voltak. Egy ápoló zárt belső udvaron etette a gondozottat. Lám, ilyen is van. A nyugdíja viszont nem lett volna elég. Keresnem kellett egy elfogadható helyet sürgősen, mert a kórházból már helyezték volna át egy intézetbe.

IV. tétel

Miért nem gondolok Zalára, hiszen itt itthon vagyok, barátok vesznek körül. Felhívtam a rédcisi körzeti orvost – Fiedler doktort –, aki remek ember volt! Van-e Zalában olyan intézmény, ahol Dzsó méltó ellátásban részesülhet, és megfizethető? Bázakerettyét javasolta Fiedler doktor, ami pszichiátriai otthon és országos módszertani központ volt. Az intézmény vezetője biztatott, és én karácsony másnapján eljöttem. Dokumentumokat kellett beszereznem, hozzájárulásokat a Zala Megyei Közgyűlés elnökétől és a Zalaegerszegi Kórház Pszichiátriai Osztályának vezetőjétől. Kiss Bódog Zoltán postafordultával válaszolt, hogy elsőbbséggel támogatja kérésemet, Dr. Győri László főorvos úr szintén biztosított segítőkézségéről. Mindketten ismerték Utassy József költői munkásságát. Így került Bázakerettyére. Szárítóhelyiségből alakítottak ki számára egy szobát. Bebútoroztuk, otthonossá tettük – jól is érezte itt magát. Közben hazaköltöztem Rédcésre, hogy gyakran látogathassam. Győri doktor járt ki Zalaegerszegről a betegekhez, ő lett Dzsó kezelőorvosa. Teljesen átalakította a gyógyszerelését, és kigyógyította legmélyebb válságából. A Pesten kapott zárójelentés szerint „állapotában javulás nem valószínűsíthető”. Már az otthonban kezdte elővenni a verseit, írógépet kapott, dolgozott. Öt évet kaptunk még Győri doktortól. 2005 januárjának végétől november közepéig élt az otthonban. Jó volt látni, hogy a gondozónők milyen türelmesen, odaadóan bánnak vele és társával is.

Április végére tisztult ki a gondolkodása. Ő is arra az elhatározásra jutott, hogy adjuk el pesti lakásunkat, és költözzünk haza. Addig nem csináltam semmit, aztán gőzerővel elkezdtem, elkezdtük az építkezést. A szülői ház felső szintjét építettük be. A mesteremberek egymást szervezték, tudták, mi a tét. Mert hát Zalában jó emberek vannak.

November 14-én, házassági évfordulónkon jöhetett haza.

Bizarr a gondolat, de igaz! Talán ez volt élete legboldogabb öt éve. Itt van anyukám, öcsém, én. Hát akkor neki mi baja lehetne?! Nagyon gondos orvosok voltak segítségünkre. Ha elmondtam háziór-

vosunknak, dr. Doncsecz Dorinának, hogy baj van, azonnal küldte a mentőt. „Mert ezt nálad jobban senki sem tudhatja” – mondta.

Dolgozott, új kötete jelent meg. A Napkút Kiadó felajánlotta, hogy készítsen egy válogatást a műveiből. Örült a lehetőségnek, utolsó erejével el is készítette. Még életében megjelent, de nem vehette kézbe. Már elmenőben volt.

Rendezgetem az írásait, befejezem, amit már nem tudott, és hallom atyai jó barátjának, Réz Pál irodalomtörténésznek, írónak, fordítónak, az irodalom mindenésének szavait: „Zsóka, tudja, magának van még egy fontos dolga, amit meg kell csinálnia. Azt, hogy maga hogy látta, hogy élte meg; a fene bánja, ha nem lesz irodalmi értékű, mert ha csak az évszámokat, meg a helyzeteket írja le, már akkor is sokat tett. Mert maga nélkül örökre elvész.”

(Lejegyezte és szerkesztette: **Pénzes Csaba**)

